

Jānis Zālītis

**NO DZĪVES -
DZĪVEI**

Jānis Zālītis

NO DZĪVES - DZĪVEI

Agronomi - tautsaimnieki

Jānis Zālītis

NO DZĪVES - DZĪVEI

Agronomi - tautsaimnieki

UDK 908 (474.3)
Zāl 260

Izdevums sagatavots ar
Latvijas Agronomu biedrības atbalstu.

Informatīvais vākums papildināts ar Jāņa Zāliša pēcteču laipnu palīdzību,
fotoattēliem no ģimenes arhīva, ieinteresētām personām un organizācijām.
Izdevēji pateicas visiem, kuri palīdzēja īstenot izdošanas ieceri.

Attēlā uz 1. vāka no kreisās:
A. Bušmanis, J. Vārsbergs, J. Apsītis, J. Begs, P. Lejiņš 1926. gadā.

ISBN 978-9934-8244-2-5

© Zigurda Kalmaņa redakcija, 2011
© Biedrības "Aleksandra Pelēča lasītava" izdevums, 2012

→ ATSAUKSME ←

Par agronoma Jāņa Zālīša monogrāfiju
«No dzīves - dzīvei».

Monogrāfijā apkopota 19. un 20. gadsimta Latvijas lauksaimniecības zinātnes celmlaužu ilggadīgā pieredze zinātniskajā un pedagoģiskajā darbā, fundamentālais piensums lauksaimniecības teorijas un praktisko problēmu risināšanā. Agronomu darbs ir daudzveidīgs, interesants, radošs un arī pateicīgs. Monogrāfijā sniegta informācija par 18 izcilām personībām:

1. Jānis Bergs (1863–1929) mācību saimniecības «Vecauce» dibinātājs.
2. Rihards Tomsons (1834–1884) augsnes pētnieks.
3. Jānis Bisenieks (1864–1923) agronoms, tautsaimnieks, sabiedriska darbinieks, mecenāts.
4. Jānis Mazvērsītis (1866–1943) jauno speciālistu audzinātājs. Pirmais Tēvzemes balvas laureāts. Viens no pirmajiem agronomijas zinātņu doktoriem.
5. Pēteris Teofīls Knape (1872–1960) kartupeļu selekcijas pamatlicējs.
6. Pēteris Dindonis (1877–1969) dārzkopības skolas pamatlicējs.
7. Pauls Lejiņš (1883–1959) pirmais Latvijas Zinātņu akadēmijas prezidents (1945), mācību saimniecības «Rāmava» izveidotājs.
8. Pēteris Rizga (1883–1956) biškopības pamatlicējs Latvijā.
9. Jānis Sudrabs (1884–1972) augļkopības pamatlicējs Latvijā.
10. Jānis Indriķis Apsītis (1886–1952) augsnes un laukkopības zinātnes pamatlicēja Latvijā.
11. Jānis Laže (1886–1969) cukurbiešu pētnieks un cukurrūpniecības pamatlicējs.
12. Pēteris Konrāds (1890–1966) purvu pētnieks.
13. Pauls Galenieks (1891–1961) dabas zinātnieks.
14. Jānis Hilarijs Lielmanis (1895–1970) laukaugu selekcijas pamatlicējs.
15. Emīls Bērziņš (1895–1968) laukaugu selekcionārs.
16. Pēteris Pommers (1904–1974) pļavu un ganību pētnieks.
17. Jānis Lucāns (1905–1963) augkopības, augkopības augu zaļās revolūcijas iedibinātājs, izcils pedagogs.
18. Berta Rihtere (1883–1949) pirmā latviešu agronome, plaši pētījumi Latvijā un Krievijā.

Monogrāfijā pieminēto profesoru dzīves gājumi sarežģīti, dažādu varu iespaidoti. Viņi represēti, nicināti un pat noliegti, bet saglabājuši savu stāju, zinātnisko pārliecību, veidojot lauku inteliģences «Augsto dziesmu» – Latvijas lauksaimniecības zinātnes pamatus. Vēl šodien viņu sasniegumi un pētījuma rezultāti nav zaudējuši aktualitāti un nozīmīgumu. Daudzi no viņiem bija starptautisko konferenču un simpoziju dalībnieki, starptautiski pazīstamas autoritātes. Ar augstu kvalificēto, inteliģento zinātnisko un pedagogisko darbību viņi devuši nozīmīgu piensumu lauksaimniecības zinātnes attīstībā un progresīvās pieredzes ieviešanā.

Publicēšanai sagatavotā monogrāfija atsvaidzinās lauksaimniecības zinātnes vēsturisko atmiņu – saglabās to un rosinās uz turpmākām pārdomām.

Vēlos izteikt pateicību novadpētniekam Zigurdam Kalmanim, kurš monogrāfiju apkopojis un rediģējis.

Atzinība un cieņa Latvijas Agronomu biedrībai un tās prezidentam Mārim Grīnvaldam par finansiālo atbalstu, sekmējot izdošanu.

Monogrāfija noderēs visiem agronomiem, lauku inteliģences pārstāvjiem, studentiem, zinātniekiem u.c., kam interesē lauksaimniecības zinātnes un pētniecības vēsture. Tā būs vērtīgs vēsturiskās izziņas materiāls, lai dziļāk izprastu un izvērtētu lauksaimniecības dažādu nozaru attīstību, pētniecības virzību un progresīvo piensumu.

Mārtiņš Belickis,
Dr. agr., Valsts emeritētais zinātnieks.
29. 01. 2012.

→ IEVADA VIETĀ ←

*Un klausoties, ko šalcot stāsta druva,
Es vēlētos, kaut spētu dzīvot tā,
Lai manā tīrumā, kad pļaujas diena tuva,
Par mani vārpas ļaunu nerunā.*

/Ārija Elksne/

Gadu tūkstoši bija vajadzīgi, līdz lauksaimniecība izveidojās par sarežģītu un nozīmīgu tautsaimniecības pamatnozari. Tieši šos pašus gadu tūkstošus lauksaimnieki konservatīvi turējās pie senām darba metodēm, paņēmieniem un rīkiem. Nebija lauksaimniecības zinātnes, kas pētītu parādības un meklētu jaunus attīstības ceļus. Atsevišķu cilvēku mēģinājumi noskaidrot lauksaimniecības problēmjautājumus bija diezgan neveikli. Tikai 16. gadsimtā parādījās nopietnāki apcerējumi par lauksaimniecību. Zinātniski pētīta, skaidrota un aprakstīta lauksaimniecības teorija iezīmējas vien 18. gadsimta otrajā pusē. Paralēli tai notika praktiskās lauksaimniecības strauja attīstība. Aizvien ar zināmu neuzticību, bet, zinātnei pakāpeniski uzplaukstot, lauksaimnieki atzina, pārņēma un ieviesa jauno.

Lauksaimniecības zinātnei, pētījumiem un literatūrai veidojoties, nebija lauksaimniecības skolu un agronoma profesijas. Cilvēki, kas attīstīja lauksaimniecību, bija dzīves izskoloti agronomi pēc sava sirds aicinājuma.

Par vienu no vecākajiem zināmajiem lauksaimniecības zinātnes celmlaužiem var uzskatīt angļu fermeri Robertu Bakevelu (*Bakewell; 1726-1795*), kurš ar saviem spīdošajiem sasniegumiem saistīja ne tikai Anglijas zemkopju uzmanību. Žēl, ka viņš pats nav atstājis pierakstus, bet viņa pieredzi diezgan plaši aprakstījuši citi autori.

Toties Arturs Jungs (*Young; 1745-1820*) šai ziņā ieņem izcilu stāvokli Anglijas lauksaimniecībā. Viņš 1770. gadā izdeva grāmatu «Eksperimentālās lauksaimniecības kurss». Tur minētie lauksaimniecības izmēģinājumu apraksti, rūpīgi apskatītie agrotehniskie jautājumi atzīstami gluži vai līdz mūsdienām. Savas piecdesmit gadu praktiskās darbības aprakstos viņš atzīst, ka pilsoņu tieksmes uz lauksaimniecību augušas tā, ka veicinājušas Anglijas karalistes uzplaukumu vairāk par visiem citiem apstākļiem, tos kopā ņemot. Jungs lauksaimniecībai pievērsa izglītoto un augstu stāvošo personu uzmanību, kas lauksaimniecības zināšanas izplatīja plašam

lauksaimnieku lokam. «*Labākais zemkopis priekš manis ir dižākais vīrs*», teica Arturs Jungs. Viņa publicētie raksti bagāti ar vērtīgiem raksturojumiem un praktiskām pamācībām.

Francijā lauksaimniecības attīstību ļoti veicināja Henrijs-Aleksandrs Tessjē (*Tessier; 1741-1837*), kurš bija profesionāls mediķis. Viņam sevišķi lieli nopelni lauksaimniecības izglītības popularizēšanā, mācot, ka lauksaimniecība ir zinātne un arods, kas aptver gan teoriju, gan praksi. Tessjē uzsvēra arodnieciskās literatūras un periodikas nepieciešamību, 1798. gadā uzsākot publicēt «Lauksaimniecības gada grāmatu». Viņam liels nopelns kviešu un biešu kultūru ieviešanā Francijas lauku saimniecībās.

Sevišķa cieņa lauksaimniecības vēsturē pienākas vācu agronomam Albrehtam-Danielam Tēram (*Thaer; 1752-1828*). Arī viņš studējis medicīnu, bet studijas pārtraucis, nododoties tikai zemkopībai. Savam darbam Tērs piedeva zinātnisku raksturu, paceļot to cienījamākā stāvoklī un pievēršot vispārēju sabiedrības uzmanību. Savu mērķi viņš sekmīgi sasniegta kā praktisks zemkopis, lauksaimniecības rakstnieks un valstsvīrs. Tērs augu sekā iekļāva āboliņu, sakņaugus un kartupeļus, atbrīvojās no papuves izmantošanas, ieviesa intensīvu augu maiņu. Viņš pētīja lauksaimniecības darba rīkus, pielietoja zemkopībā ķīmiju. Sevišķu ievēribu ieguva viņa 1810. gadā izdotā četru sējumu grāmata «Racionālas lauksaimniecības pamati». Tā bija viens no nopietnākajiem darbiem zinātniskās lauksaimniecības attīstībai. Viņa dibināts ir pirmais lauksaimniecības institūts Zellā (*Celle*) Vācijas pilsētas Hanoveras tuvumā.

Anglijā 1793. gadā pēc sera Džona Šinklera (*Sinclair; 1745-1853*) iniciatīvas nodibināja Lauksaimniecības padomi, ko viņš arī vadīja (*1793-1798; 1806-1813*). Tās darbības ietekmē lauksaimniecība Anglijā jūtami uzplauka, sabiedrībā augstu stāvošas personas un izglītoti cilvēki nodarbošanos ar lauksaimniecību sāka uzskatīt par goda lietu. Astoņu gadu laikā Šinklers pabeidza 1790. gadā iesāktu kapitālo 21 sējuma darbu «Skotijas statistiskais stāvoklis».

Franču lauksaimniecības zinātnē un praksē 19. gadsimta sākumā atzīstami darbojās Kristofs-Jozefs-Aleksandrs-Matejs Dambāls (*de Dombasle; 1777-1843*), dibinot pirmo zemkopības skolu (1822) Rovilā. Viņš pētīja lauksaimniecības darbarīkus, izveidoja arklus un pirmo kuļmašīnu Francijā.

Francūzis Adriens-Etjēns-Pjērs Gasparēns (*de Gasparin; 1783-1862*) valsts lauksaimniecību veidoja ar zinātniskām metodēm, liekot pamatus Versaļas Agronomijas institūtam.

Lauksaimniecības zinātni ar pasaules mēroga vērienu turpināja izkopt Žans-Baptists-Jozefs-Dieudonne Busengō (*Boussingault; 1802-1887*). Kaut arī licejā viņu dēvējuši par «malkas pagali» Busengō drīz vien kļuva par plaši pazīstamu ķīmiķi.

Nopelniem bagātākais un ievērojamākais 19. gadsimta agronomijas zinātnieks bija sers Džons-Benets Loss (*Lawes; 1814-1900*), kurš izveidoja pirmo lauksaimniecības izmēģinājumu iestādi pasaulē – Rothamstedā (Hertfordšīra Anglijā). Viņš atrada superfosfātu, ko jau 1842. gadā sāka ražot Deptfordā, kad arī sākās Losa sadarbība ar jauno ķīmiķi Jozefu-Henriju Žilbertu (*Gilbert*), turpmākos 57 gadus nepārtraukti strādājot kopā. Ar Losa vārdu saistās daudzu jaunu lauksaimniecības zinātnes patiesību atklājumi.

Latvijas lauksaimniecība augusi, izejot daudzas attīstības stadijas. Deviņpadsmitā gadsimta sešdesmito gadu vidū, kad veidojās mūsu zemnieku saimniecības, aizvien aktuālāki kļuva jautājumi par labāku augsnes strādāšanu, pareizāku tās mēslošanu un piemērotāku lauksaimniecības kultūru izvēli. Noteikti vajadzēja noskaidrot racionālas zemes apstrādāšanas saimniecisko nepieciešamību un atbilstošākos pārkārtošanas principus.

Šiem jautājumiem veltīti raksti parādījās pirmajā latviešu laikrakstā «Latviešu Avīzes». Diemžēl raksti neskāra šo jautājumu būtiskus risinājumus. Tie parasti bija ieturēti tēvīšķīgi pamācošā tonī, nesniedzot zemniekiem vajadzīgo praktisko informāciju. Arī 1867. gadā nodibinātā Vecsātu zemkopības skola mazā audzēkņu skaita, vadošā skolas kursa un gara iespaidā zemniecībai jūtamam atbalstu nedeva.

Par atmodas laikmeta sākumu latviešu lauksaimniecībā plašākā apjomā uzlūkojams 1871. gads, kad sanāca pirmais latviešu zemnieku kongress. Kongresu rīkoja Rīgas latviešu biedrība, bet šī pasākuma faktiskais vadītājs bija Rihards Tomsons – pirmais latviešu tautības agronomis ar augstāko arodizglītību, kas iegūta Vaidavas Zemkopības akadēmijā pie Prūsijas pilsētas Karalaučiem (Kaļiņingrada). Otro zemnieku kongresu Rihards Tomsons sasauca 1873. gadā, pirmo latviešu dziesmu svētku laikā. Viņam palīdzēja Krišjānis Valdemārs (1825-1891), bet rakstus kārtoja Fricis Brīvzemnieks (1846-1907) un Andrejs Pumpurs (1841-1902). Šiem kongresiem bija liela nozīme Latvijas lauksaimniecības rosināšanā, svaigu domu un atziņu ienešanā lauku sētās. Tie mudināja uz jaunu rosību un darbību, popularizējot progresīvas zemkopības uzskatus, sekmīgi veicinot lauksaimniecības racionalizāciju un zemniecības organizēšanos.

Par aktuālām lauksaimniecības problēmām deviņpadsmitā gadsimta astoņdesmitajos gados labus rakstus publicēja Māteru Jura (1845-1885) rediģētais laikraksts «Baltijas Zemkopis», kur līdzdarbojās tā laika zinošākie lauksaimniecības darbinieki. Lauksaimnieciskā atmoda zemniecībā kļuva iespējama, pakāpeniski realizējoties garīgajai atmodai.

Latviešu biedrība ar atsevišķu zemkopības nodaļu 1880. gada rudenī nodibinājās arī Jelgavā. Saasinoties attiecībām ar vietējo muižniecību, Rihards Tomsons aizbrauca darbā uz Iekškrieviju. Turpmākos gadus desmit Latvijas lauksaimniecības attīstība pierima.

Rīgas Politehnikuma (dibin. 1862.g.) lauksaimniecības (atvērta 1863.g.) nodaļu 1888. gada beigās beidza jaunie latviešu agronomi Jānis Bergs un J. Brazda (?), 1890. gadā – Jānis Bisenieks un Jānis Mazvērsītis. (Uz Politehnikuma bāzes kā valsts iestāde 1896. gadā izveidots Rīgas Politehniskais institūts.) Kļūstot intensīvāka un radošāka, atjaunojās lauksaimniecības problēmjaūtājumu skaidrošana. Šajā pacēlumā nozīmīga loma bija Bisenieka darbībai, mazāk kā lauksaimniecības problēmu pētniekam, bet organizatoriski izšķiroši veicinot pareizu zemkopības uzskatu veidošanos un izplatību. Bisenieks vadīja Jelgavas lauksaimniecības biedrības dibināšanu, tai drīz vien kļūstot par lauksaimniecības zinātnes centru Latvijā. Sevišķi liela nozīme šai ziņā bija Bisenieka izdotajam nedēļrakstam «Zemkopis». Tajā sistemātiski publicēja plašus rakstus par augkopības, zemkopības, lopkopības, piensaimniecības un veterinārijas jautājumiem. Redzamākie nedēļraksta autori bija Bergs, Brazda, Mazvērsītis, Kirhenšteins, Knappe, Apsītis, Lejiņš. Bergs un Bisenieks 1895. gadā Jelgavā sarīkoja pirmo latviešu lauksaimniecības izstādi, tā ievadot jaunu Latvijas lauksaimniecības attīstības laikmetu. Viņi 1901. gadā nodibināja parauga un izmēģinājumu saimniecību Bērmuižā, bet 1908. gadā Jelgavas zemkopības skolu.

Rīgas dārzkopības biedrības uzdevumā 1910. gadā dārzkopības problēmjaūtājumu skaidrošanu ar plašu auglīgu un ziedošu ievirzi uzsāka Pēteris Dindonis un Jānis Sudrabs.

Vēlāk purvu bagātību racionālas izmantošanas pētījumus sāka Pēteris Konrāds. Ar svaigu domu un ļoti lielu uzņēmību cukurbiešu audzēšanas un cukurrūpniecības iespējas risināja Jānis Laže. Jau Bērmuižā uzsāktā laukkopības, augkopības un augu selekcijas jautājumu izpēti Bergs sekmīgi attīstīja Vecaucē, bet Emīls Bērziņš un Jānis Lielmanis – Stendē. Arī Jānis Apsītis veiksmīgi turpināja cerīgi aizsāktos laukkopības jautājumu pētījumus. Pazīt skaisto zemi, pētīt dabu, skaidrot tās bioloģisko un ģeoloģisko raksturu ļoti emo-

cionāli mācīja Pauls Galenieks. Īpatni, bet ļoti mērķtiecīgi daudzgadīgo zālāju un kultivēto ganību, arī stiebrzāļu selekcijas pētījumus veica Pēteris Pommers. Dziļi un paliekoši biškopības un putnkopības attīstības jautājumus pētīja Pēteris Rizga, bet kartupeļu selekcijā ilgstoši un aizrautīgi darbojās Pēteris Knappe.

Pakavējoties latviešu lauksaimniecības celmlaužu domu un dziņu pasaulē, saņemsim daudz radošu un labu impulsu. Atcerēsimies Berga, Mazvērsīša, Knappes, Dindoņa, Lejiņa, Rizgas, Sudraba, Apsīša, Lažes, Konrāda, Galenieka, Bērziņa, Lielmaņa, Pommera un Lucāna zinātniskās un praktiskās lauksaimniecības skaidrojumu meklējumus. Šie cilvēki veidoja zemkopja dzīves īstenības seju. Viņi sastādīja lauksaimniecības garīgā inventāra sarakstu, pēc kura nākamās paaudzes iegūs gludākus attīstības ceļus. Vai mēs sapratīsim, novērtēsim to lietu un parādību lielo saskaņu, kuras apjausmu devusi šo lielisko cilvēku iztēle, domu bagātība, rūpes un prieks? Aicinu pilnveidot, nostiprināt un saglabāt nākamībai viņu bagāto mūžu devumu. Nedrīkstam aizmirst kā ir sākts, rosināts un izveidots mūsdienās visu atzītais Latvijas lauksaimniecības augstais līmenis. Savos pētījumos šie zinātnieki atklāja daudz vērtīgas pirmreizējas informācijas un saistošus personīgos spriedumus. Ir daudz lietu un jēdzienu, ko mēs tagad saprotam tikai pateicoties viņiem. Mīlot dzīvi un darot to pilnīgāku, skaistāku – aizvien nāca kas jauns, daudzkrāsains, radošu gribu un nākotnes ieceres aicinošs. Dzīvi šie cilvēki piepildīja un sasildīja savu darbu kvēlē, ar prieku to dāvājot sabiedrībai. Viņi zināja mirkļa skaistumu un vērtību, piesātināja to ar tagadnes rosmīgo kustību. Un dzīve sniedza viņiem savas labvēlības veltes – gan mazas, gan lielas. Šķirstot vēl neuzrakstīto atmiņu lapaspuses, jūtu, ka manās domās tās iesietas zelta vākos.

Ceļš uz cilvēci ved no tēva sētas. Lūk, tā viņi nāca – bez lieka skaļuma, tomēr visu saredzēti. Nu mēs to saucam par vēsturi, kas, būdama ļoti radoša, turpinās mūsdienās, lai virzītos nākotnē. Viņu rosība radīja un rādīja lielu darba skaistumu. Katrā cilvēkā labais jāveido, bet veidotājs vienmēr ir darbs. Slavas dziesmu darbam sniedz šo cilvēku dzīves. Viņi paceļas pāri mūsu pagātnes nemierīgajai, ne vienmēr izprastajai sadzīvei, modinot pelnītu interesi, jo viņu labestība atstājusi ziedošus dārzus un viļņojošus tīrumus. Kad zemes veltes slīd caur mūsu pirkstiem un ikdienu nes pretī jauniem veiksmes gadiem, es ar lielu prieku un pateicību runāšu par VIŅIEM!

→ JAUNIE MERIDIĀNI ←

*Ja kāds man otru dzīvi dotu,
Es labāk prastu art un sēt.*

/Ārija Elksne/

Ja mēs redzam, ka Latvijas tīrumos briest bagātas druvu ražas, tad šeit nenoliedzams nopelns ir arī vācu ķīmiķim Justam Lībigam (*von Liebig; 1803-1873*) un Rihardam Tomsonam.

Zemei ir saimnieks – cilvēks. Doma, ka augsne var būt izsal-kusi, cilvēkam bija neparasta, tāpēc Rietumeiropas sabiedrībā ilgi turpinājās strīdi par Lībiga jaunievedumu – mēslošanu. Tieši Lībigis bija tas, kurš izskaidroja un ieteica Losam Anglijā 1843. gadā uzcelt pirmo superfosfāta fabriku. Praktiskā pieredze bija Lībiga ierosmes pamatojums. Vajadzēja uzlabot minerālmēsļu ieguves veidu. Lauksaimniekiem kļuva skaidrs, ka mēslota augsne dod ražas, kas nodrošinās maizi aizvien lielākam cilvēku skaitam.

Deviņpadsmitā gadsimta septiņdesmitajos gados latviešu zemnieki, sekojot ārzemju paraugam, iespēju robežās pirka ievestos kaulu miltus, superfosfātu un izsēja tos savos tīrmos. Lai apgādātu zemniekus ar lētākiem un pilnvērtīgākiem fosfora minerālmēsliem, pirmo kaulu miltu un superfosfāta fabriku Rīgā 1870. gadā uzcēla agronoms **Rihards Tomsons** (14. 04. 1834. – 11. 03. 1884.).

Šis ievērojamais latviešu sabiedriskais darbinieks un zemkopju draugs dzimis Aizkraukles muižā, vagara ģimenē. Tēvs mira, kad Rihardam bija tikai deviņi gadi. Rūpes par zēnu uzņēmās mātes brālis un muižas nomnieks. Pēc Limbažu draudzes skolas beigšanas, pateicoties gādniekiem, Tomsons nokļuva Vaidavas Zemkopības akadēmijā, ko pabeidza un atgriezās Latvijā, dažus gadus strādājot par muižas pārvaldnieku Stienē. Vēlāk Rihards Tomsons pārgāja darbā uz Šmita (*Schmidt*) kaulu miltu fabriku, kur strādāja, popularizējot fosfora minerālmēsļu nepieciešamību, mēslošanas veidus, paņēmienus un iegūstamos rezultātus.

Tomsons 1865. gadā laikrakstā «Mājas Viesis» raksta: «*Ai, cik dienas par velti pavadītas, daudz sviedri lijuši un spēki par velti tērēti, tādēļ, ka trūkst riktīgu zināšanu vai arī nav klausīta patiesīga pamācīšana!*» Tālāk viņš diezgan plaši izskaidro augsnes strādāšanas procesus, lai zemi par augiem «*gēldīgu*» (noderīgu) padarītu.

Rīgā 1865. gada 15.-22. jūnijā notika vācu muižniecības rīkota lauksaimniecības izstāde. Tomsons aicināja zemkopjus izstādi apmeklēt, lai uzzinātu, kādu labumu tā dod. Viņš rakstīja: «*Sniedz roku un iesim redzēt, kas tiek rādīts. Cerēsim, ka latvieši sekos citām tautām, steigsies pēc labklājības, daudz atmetīs no saviem ieradumiem un daudz pieņems, lai, nākošo zemkopības izrādīšanu piedzīvojojot, no visas sirds priecātos, ka cerībā neesam vīlušies.*»

Tomsons rakstīja par sliekām, kurmjēmiem, to izrīcību augsnē, dārzkopim nodarītiem ļaunumiem, tomēr noslēgumā lūdza zemkopjus uzskatīt šos augsnes dzīvniekus par zemkopības labdariem. Skaidrojot augsnes kopšanas un strādāšanas jautājumus, Tomsons secināja, ka, augsni uzlabojot, ļaudīm klāsies labāk, zaļos arī valsts labklājība.

Jau 1866. gadā (togaad piedzima nākamais agronoms Jānis Mazvērsītis) Tomsons plaši rakstīja par kaulu miltu un superfosfāta nepieciešamību un vērtību augu ražu celšanā. Izmantojot Rīgas Politehnikuma profesora Teplera (*Toepler*) un Hohenheimas akadēmijas profesora Volfa (*Wolf*) «*izprovēšanas*» datus, viņš paskaidroja, ka pirmajā sējas gadā augi izmanto 70% superfosfāta, otrajā 20%, trešajā 10%, bet kaulu miltus – pirmajā 50%, otrajā 30%, trešajā 20%. Tā kā kaulu miltos fosforskābe ir lētāka, ieteicamāk lietot tos. Tomsons pasvītroja, ka ir ļoti liela kļūda ik gadus no Rīgas daudzas kuģu kravas ar kauliem izvest uz Angliju, lai pēc tam no angļiem pirktu superfosfātu un atkal vestu atpakaļ uz Rīgu. Šai ziņā saimniekošana noteikti jāpārkārt.

Tomsona rakstos 1867. gadā daudzkārt uzsvēta zināšanu nepieciešamība zemkopībā. Tautas, kas nav kopušas tēvu zemi, ir iznikušas. Viņš jautāja, cik no latviešu zemniekiem zina kāda ir augu barība, cik ik gadus ar ražām augi paņem no augsnes, kā veicama augu barošana, lai sagaidītu to auglību. Pareiza un pastāvīga dabas likumu saglabāšana nepaliek bez atdeves. Zemes kopšanas pamācības viņš nobeidza ar rezumējumu, ka zināšanas un bērnu audzināšana visdrošāk ved tautu pie labklājības.

Ļoti sauss iegadījās 1868. gads. Tomsons uzsvēra, ka zemkopība ir visu ļaužu labklājības pamats, tāpēc zemkopis pelna īpašu cieņu, jo ar savu darbu un sviedriem visiem no zemes sagādā maizi. Viņš teica, ka vārds «maize» ir ļoti nozīmīgs, tāpēc arāji jāaizstāv visai

tautai, droši sniedzot palīdzīgu roku. Zemkopjiem, savukārt, jāmostas pašiem, jāpieņem derīgas mācības un jāatmet daudzas vecas ierašas. Zemkopim jāstrādā ne tikai ar sviedriem, bet arī ar galvu. Drīz jāpieņāk laikam, kad katrs zemkopis sev prātīs notvert labāko, kas jau publicēts daudzos prātīgos rakstos. Tēvu zemei ziedu laiki vēl priekšā, tāpēc steidzieties uz priekšu arī paši, Tomsons mudināja.

Rihards Tomsons ieteica organizēt teātra izrādes arī latviešu valodā. Viņš rakstīja, ka jūt aktieru krūtīs jaunu, spēcīgu garu. Cik jauka ir jaunā audze, kura nekaunas būt latvieši, viņš jūsmoja! Teātris ir kā skola, kas cilvēku paceļ un vada labos ceļos. No brīža, kad cilvēks ierauga, ka viens pats grauds spēj veidot veselu vārpu, sākas viņa un tautas atdzimšana. Daba strādā mierīgi un klusi, tāpēc zemes kopšana ir miera amats. Gan māksla, gan zemnieks strādā dabā un ar dabu. Arī pašam Rihardam Tomsonam padevās dramaturģijas darbi. Rīgas latviešu teātris 1871. gada 10. janvārī izrādīja viņa sarakstītās lugas «Mikka» un «Mikka nāk mājās». Tās tēloja latviešu zemnieku dzīvi, tāpēc bija tikamas latviešu ausīm un sirdīm.

Kad 1869. gadā tapa Dmitrija Mendeļejeva (1834-1907) periodiskais likums, kas zinātnieku spēji padarīja par atzītu autoritāti, un Luijs Pastērs (1822-1895) diktēja topošo manuskriptu par zidtauriņu slimībām, Tomsons, izlasījis Krišjāņa Valdemāra grāmatiņu «*Vaterlandisches und Gemeinnutziges*» («Tēvzemei un sabiedrībai derīgs»), uzzināja par Garlība Merķeļa (1769-1850) darbību latviešu tautas labā. Ar lielām pūlēm viņš Katlakalna kapsētā uzmekleja Merķeļa kapu, atrada Merķeļa fotogrāfiju un rokrakstus. Viņš gādāja līdzekļus, izcēla no Daugavas granīta bluķi un pasūtīja pieminekli no pateicīgajiem latviešiem, ko uzstādīja Merķeļa atdusas vietā. Pieminekli atklāja Merķeļa simtajā dzimšanas dienā 1869. gada 21. oktobrī (pēc vecā stila). Atklāšana izvērtās par tautas svētkiem. Ieradās ļaužu tūkstoši. Zirga pajūgā no Piebalgas braucis pat Kaudzītes Matīss (1848-1926). Viņa šim gadījumam īpaši uzrakstītu dzeju Tomsons nolāsījis pēc pieminekļa atklāšanas. Bernhards Dīriķis (1831-1892) lasījis Krišjāņa Barona (1835-1923), Andreja Spāga (1820-1871) un Krišjāņa Valdemāra no Maskavas sūtītās telegrammas. Lijis lietus, bet tautas savilņojums bijis neaprakstāms – pateicība, atziņas un apzināšanās.

Strādādams Šmita kaulu fabrikā, Tomsons izlēma uzcelt tādu fabriku pats. Rīgā, Maskavas priekšpilsētā pie Jāņa vārtiem viņš 1869. gadā nopirka zemes gabalu, uzcēla fabrikas ēkas, pasūtīja Vācijā fabrikas iekārtas. Franču-vācu kara dēļ viņš tās gan saņēma tikai 1870. gada nogalē, bet 1871. gada 2. aprīlī Tomsona fabrika uzsāka darbu. Togad Rīgā sarīkotajā lauksaimniecības izstādē par saražotajiem kaulu miltiem un superfosfātu fabrika saņēma sudraba medaļu.

Pēdējos piecos gados superfosfāta ieviešana Latvijā bija trīskāršojusies. Tomsons cerēja uz sava pasākuma dzīvotspēju. Jau sākumā viņš samazināja Latvijā ražotā superfosfāta cenu par 20%. Cena kritās arī ievestajam superfosfātam, bet pieauga konkurentu naids. Latviešu zemnieki sava trūcīguma un izpratnes trūkuma dēļ superfosfātu vēl lietoja maz, bet muižnieki Tomsona fabrikas ražojumus boikotēja.

Kaut arī Roberts Tomsons bija agronoms, viņš darbojās visās sabiedriskās dzīves nozarēs. Latviešu lauksaimniecības atmodas laikmets iezīmējās ar Tomsona sasaukto zemnieku kongresu. Tas bija ļoti apjomīgs darbs ar paliekošu nozīmi, daudziem jauniem, dedzīgiem ierosinājumiem, ko visi 514 kongresa dalībnieki, atgriežoties mājās, ienesa pelēcīgajā lauku ļaužu dzīvē. Kongresa sasaukšanai Tomsons publicēja avīzēs īpašu uzsaukumu:

«Ziņa Latviešu zemkopjiem un arājiem. Ar augstas valdības atļaušanu tiks sestdienā, tai 19-tā jūnī š.g. (1871.) latviešu biedrības namā, lielajā zālē, latviešu zemkopju sapulce noturēta. Kārtība. I Izstāstīšana un sarunāšanās par tiem uz šīs izrādīšanas redzamiem un priekš mūsu saimniecības jo vērā liekamiem zemkopības rīkiem, mašīnām, lopiem u.t.j.p. II Priekšlasīšana un sarunāšanās par zemes pārabošanu un kādi piedzīvojumi ir līdz šim pie mums panākti. III Priekšlasīšana un sarunāšanās par pareizīgu lopu audzēšanu un tiem līdzšinējiem piedzīvojumiem. IV Priekšlasīšana un sarunāšanās par lina kopšanu. V Priekšlasīšana un sarunāšanās par skunstīgiem druvu mēsliem. Sapulce sāksies plkst. 11 priekš pusdienas. Ieiešana maksās 20 kap., par ko ikkatrs vēlāk vienu drukātu eksemplāru no šiem spriedumiem un priekšlasīšanām bez maksas dabūs. Zemkopji un viņu draugi tiek lūgti uz šo sapulci atnākt un savus piedzīvojumus un atradumus te visiem par uzmundrināšanu un pamācīšanu pasniegt. Daudz arāju vārdā: R. Tomson.»

Pēc pirmā kongresa Tomsons dabūja atļauju arī otra kongresa sasaukšanai pirmo latviešu dziesmu svētku laikā. Ar lielu prieku 1873. gada martā ziņoja avīzēs, ka šogad notiks latviešu vispārējie dziesmu svētki, kādi latviešiem pēc daudziem gadu simteņiem nav bijuši. Tie būs patiesi tautas svētki. Koru vadītāji sapulcējās 28. martā, lai sastādītu priekšnesumu programmu un izvēlētu svētku rīcības komiteju, par tās priekšnieku ievēlot pašu Rihardu Tomsonu.

Kad pienāca svētku diena, pulksten divos pēcpusdienā 43 koru 1035 dziedātāji sapulcējās latviešu biedrības namā, kur Tomsons viņus apsveica, runājot par svētku nozīmi, kārtību un laimīgo izdošanos. Trešajā svētku dienā, 28. jūnijā viņš noorganizēja pirmo latviešu skolotāju sanāksmi, kur apsprieda dziedāšanas tradīciju kopšanu, bērnu audzināšanas jautājumus, skolu mācību literatūras piemēro-